

Evangélikus Kántorlevél

— Szerkeszti: Finta Gergely —

Bence Gábor

Az *Evangélikus énekeskönyv* liturgikus énekanyagáról

I. Az *Evangélikus énekeskönyv* megjelenésének jelentősége

1982 adventjén jelent meg a Magyarországi Evangélikus Egyház „új” énekeskönyve, amelyet azóta is használunk. Egy szövegi és egy dallami szerkesztőbizottság dolgozott a köteten, az ő munkájukat fogta össze Trajtler Gábor főzeneigazgató, aki tudása legjavával és nagy lelkesedéssel alakította ki az énekeskönyvet, és ezzel hosszú időre meghatározta az evangélikus éneklést.

Két jellemzője miatt különösen jelentős volt az énekeskönyv megjelenése.

1. Az 1982-es lett az első *országos* evangélikus énekeskönyv, mert az addiak csak egy-egy egyházkerület vagy egy-egy gyülekezet kiadványai voltak.
2. Több évszázadnyi szünet után ismét kottás énekeskönyv lett.

II. Az énekeskönyv szerkezete, beosztása

A szerkesztők a politikai és az abból fakadó gazdasági nehézségek ellenére is igyekeztek többfunkciós énekeskönyvet összeállítani, így a kötet tartalmaz

- a) istentiszteleti rendeket,
- b) e rendekhez kapcsolódó liturgikus énekeket,
- c) strófikus gyülekezeti énekeket (ez az énekeskönyv leggazdagabb része összesen 487 énekkel és 248 különböző dallammal),
- d) bibliaórai énekeket (benne a gyermekeknek, ill. az ifjúságnak szánt énekekkel és néhány kánonnal),
- e) s van az énekeskönyv végén egy jelentős imádságos rész is.

III. Az énekeskönyvben szereplő liturgikus énekanyag

Írásom célja az, hogy áttekintsem az *Evangélikus énekeskönyv* liturgikus énekanyagát, s jelezzem, milyen irányban igyekszünk továbblépni.

Először szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a magyarországi evangélikusok között a közelmúltban —s közelmúlton most körülbelül két évszázadot értek— alig volt hagyománya a liturgikus éneklésnek. Ezalól csak néhány szlovák gyökerű gyülekezet a kivétel. Az 1963-as evangélikus szertartáskönyv

jelzte először azt az igényt, hogy helyes lenne istentiszteleteinken ismét használni a liturgikus éneklést is. Ekkor — a magyar anyag feldolgozatlansága miatt — elsősorban a németországi evangélikusok liturgikus énekeit tekintették mintának.

Ez látszik az 1982-es énekeskönyv liturgikus anyagán is. Az összeállítás kiindulási pontja a német testvéregyház gyakorlata volt. Emellé került be néhány tétel a magyarországi szlovákok dallamai közül.

Még egy megjegyzés az előzményekről: az 1970-es évekre a magyarországi evangélikus gyakorlatból szinte teljesen kiveszett minden más istentiszteleti forma — csak a vasárnapi főistentisztelet gyakorlata maradt töretlen.

Így érthető, hogy az 1982-es énekeskönyv szerkesztői a liturgikus éneklés bevezetését elsősorban a főistentisztelet keretei között tartották megvalósíthatónak. A korálparafrázisokat alkalmazó, ún. „énekverses istentiszteleti rend” után tehát az énekeskönyvben egy liturgikus dallamokat is alkalmazó istentiszteleti rendet találunk. E renchez három különböző dallamanyag társul: az első gregorián gyökerű, német minták alapján, a második és harmadik egy-egy XX. századi szerzőnek az énekeskönyvhöz készített dallamait használja. Az Ágendában (a lelkészi szertartáskönyvben) még megtalálható a szlovák hagyomány néhány tétele: a szerzési igék, a Miatyánk és az Ároni áldás is.

A XX. századi liturgikus dallamokkal most nem foglalkozom: a kezdeményezés jó szándéka ellenére ma egyértelmű, hogy nem ezen az úton kell továbbhaladnunk. Ugyanígy nem foglalkozom az énekverses istentiszteleti rendek énekeivel sem. Bár ebben az istentiszteleti formában jelen vannak a liturgikus tételek, de csak strófikus parafrázis formájában. Annyit jegyezzünk csak meg, hogy sok hiányossága mellett ez az istentiszteleti forma legalább énekversekkel képviselteti az istentisztelet liturgikus tételeit, s ez is eredmény.

IV. A gregorián alapú liturgikus tételekről

Témánk így leszűkülhet a gregorián alapú liturgikus dallamokra. Látni fogjuk, hogy a mai énekeskönyv csak nagyon szerény számban használ liturgikus éneket, de mégis mondhatjuk: a legfontosabb lépéseket megtették elődeink, nekünk erről az alapról már könnyebb továbblépni.

Mi ez a szerény mennyiségű anyag?

A főistentisztelet liturgikus dallamokon énekelt rendje (a könyvet ismerők számára: a „14-es liturgia”) mindössze tízegynéhány dallamot kínál. A salutációs tételeken kívül:

egy doxológia-dallamot az olvasott zsoltárokhoz,
két Kyriét,
egy egyszerű Glóriát s egy hosszabbat, „Laudamus Te”-vel,
egy rövid Halleluját,
„Sursum corda”-t,
Sanctust
és Agnus Dei-t.

A 14-es liturgián kívül még egy liturgikus rend található az énekeskönyvben (a 17-es liturgia), amely ezt a címet viseli: „A mindennapi istentisztelet énekelt liturgikus rendje”. Ez a rend csak egyetlen tételében hoz újat, ugyanis kezdő invokációt használ.

Ismételtem: nem mondhatjuk, hogy riasztóan nagy anyaggal akarták meghonosítani a liturgikus éneklést az énekeskönyv szerkesztői. Megkockáztatom: lehet, hogy éppen ez az önkorlátozó szerénység lett az oka, hogy a liturgikus éneklés iránt nyitottabbak sem tartották eléggé vonzónak az új lehetőséget. Tény, hogy bár a Teológián minden lelkészjelölt megismerkedett ezekkel a dallamokkal, sőt, még az úrvacsorai imádság énekelt változatával is, az eltelt 25 év alatt nem terjedt el szélesebb körben a liturgikus istentiszteleti rend.

V. Az énekeskönyv jelentősége a továbblépés szempontjából

Az imént elmondottak ellenére úgy érzem, hogy az 1982-es énekeskönyv alapot adott ahhoz, hogy mára elkészíthessük az énekeskönyv kiegészítő kötetét, az elsősorban liturgikus énekanyagot tartalmazó *Gyülekezeti liturgikus könyvet* (rövidítve: *GyLK*).

Melyek tehát e téren a huszonöt éves énekeskönyv legfontosabb értékei?

1. Alapot adott, felmutatta, hogy helyén való a liturgikus ének az evangélikus istentiszteleten is, nem kell kizárólag „rómainak” tartanunk.

2. Rámutatott, hogy az evangélikus istentisztelet is a nyugati keresztyénség misehagyományában gyökerezik s a liturgikus tételek értelme gyakran elhomályosodik, ha egy teljes felekezet csak verses átköltéssel használja azokat.

3. Jelentős lépésként kell értékelnünk azt is, hogy az 1982-es énekeskönyvben helyet kapott az imént említett egyszerű liturgikus istentiszteleti forma is, az úgynevezett mindennapi istentisztelet, melyben felismerhető a szolozsma-hórak szerkezete.

Nem tudhatták a szerkesztők, milyen nagy jelentőségű lesz ez a rend néhány év múlva, hiszen nem tudhatták azt sem, hogy alig tíz év elteltével ismét működnek majd evangélikus iskolák, ahol az áhítatoknak nagyszerű kerete lesz a „mindennapi istentisztelet”. Ma iskolásaink már természetes formaként használják a 17-es rendet a benne lévő liturgikus tételekkel együtt.

4. Nagy jelentőségű az énekeskönyv a zoltárrecitáció megismertetésében is. Helyet kapott benne 20 recitált zoltárrészlet is, ami által evangélikusságunk megismerhette a zoltárrecitálás alapvető elemeit. Ma ugyan többnyire nem az énekeskönyvi zoltárokat használjuk, de az újabb evangélikus kántornemzedék itt, az énekeskönyvben találkozhatott először zoltárrecitációval.

5. Erőssége az énekeskönyvben szereplő liturgikus énekeknek az is, hogy korálkönyvünkben igényes, példamutatóan átgondolt kísérek tartoznak dal-lamaikhoz.

VI. A liturgikus anyag hiányosságairól

Szembe kell néznünk az énekeskönyv liturgikus anyagának hiányosságaival is.

1. Amint már említettem, az a feltevésem, hogy a főistentiszteletre ajánlott liturgikus énekanyag túlon túl szűkösre sikerült; nem elég vonzó, nem kínál elegendő választási lehetőséget. Ehhez tartozik az is, hogy az énekeskönyv számozási rendszere miatt nem lehetséges elemenként megtanítani a liturgikus tételeket, tehát a megszokott énekverses formában nem tudja —mondjuk— a Kyrie-énekverset felváltani egy gregorián Kyrie.

2. A „mindennapi istentisztelet” rendjéből sok fontos tételtípus hiányzik: legfőképpen olyan tételek, amelyek ismétlődéseken alapulnak s ezért igen hamar megtaníthatóak a gyülekezetben, például: a *responsorium breve* (ejtsd: *responsorium bréve*), a *verzikulus* és a *Benedicamus*.

3. Éppen ebben a zsolozsmák rendjére építő rendben eléggé hangsúlytalan a zsoltórozás helye is. Így nehezen tud ez az istentiszteleti forma valóságos közösségi imádsággá válni.

4. Ide tartozik az a kritikai megjegyzés is, hogy a könyvben szereplő zsolttárok kettős célra készültek: *introitus*- és *zsolozsmazsolttár* szerepük is lehet. Azt gondolom, e két funkció nem összeegyeztethető. S mivel e zsolttárrészleteknek nincs saját dallamú antifónájuk s többségük meglehetősen rövid, ezért inkább *introitus*ként javaslom használni őket.

5. Tapasztalatom szerint a zsolttárokban használt tónusrendszer azzal, hogy zárataiban két hangsúlyos helyet is figyelembe vesz, túlbonyolítja az éneklést. Nagyon körültekintő ugyan az énekeskönyv kottaképe és a szövegi aláhúzások gyakorlata, mégis nehezen válhat automatikussá a tónusok éneklése.

6. Hiányosság az is, hogy a korai magyar protestánsok által lefordított gregorián anyagra még egyáltalán nem épít az 1982-es énekeskönyv. Ez teljesen érthető, hiszen a szerkesztés éveiben még elég kevésé dolgozták föl a protestáns graduálok anyagát. Ma azonban már semmiképpen sem hagyhatjuk ki gyakorlatunkból ezt a gazdag liturgikus énekkincset.

VII. Az eltelt 25 évről

Említsük meg az elmúlt huszonöt év alatt történt változásokat is. Hála Istennek, hogy azóta fölnövekedett egy új evangélikus egyházzenei nemzedék is. (Trajtler Gábornak ebben is különleges szerepe van: az ő irányításával működött a kántorképző, s ő egyengette a tehetséges zenészek útját, hogy külföldi ösztöndíjhoz jutva egyházzenei tanulhassanak. A változás második hulláma a Zeneakadémia egyházzene szakának indításához kötődik.)

A másik nagy horderejű változás az, hogy a zenetudósok áldozatos munkásságának köszönhetően immár mind jobban ismerhetjük a korai protestáns liturgikus éneklést. Ferenczi Ilona tette e téren a legtöbbet, s ő az egyik szerkesztője az 1996-ban megjelentetett *Protestáns Graduálnak* is. E kötet kiváló oktatási segédanyag, de liturgikus kórusaink is nagyszerűen tudják használni.

VIII. A közeljövő terveiről, a *Gyülekezeti liturgikus könyvről*

Az evangélikus egyház liturgikus reformjával párhuzamosan összeállítottuk az énekeskönyv kiegészítő kötetét, amely ezt a címet kapta: *Evangélikus istentisztelet — Gyülekezeti liturgikus könyv*. A kötet 2007 karácsonyán jelent meg.

Igyekeztünk az énekeskönyv kijelölte ösvényen továbbhaladni, de a szerkesztéskor felhasználtuk az elmúlt negyedszázad sok eredményét is.

Adatok:

Az új liturgikus könyvben 15 tétel tartozik a főistentiszteleti rendbe.

Egyszerű primarendet és díszesebb vesperarendet is közlünk, amelyhez kilenc — az egyházi évhez alkalmazkodó — változatot teszünk lehetővé.

Tizenhárom ambrozián himnusz szerepel benne magyarul.

Nyolcvankét recitált zsoltárt közlünk melléjük rendelt antifónákkal. (Továbbá a zsolttáros részbe bevettünk még hat régi magyar zsolttárparafrazist és 23 genfi zsolttárt is.)

Szerepel benne hét egyéb liturgikus tétel, például a Nunc dimittis, a Te Deum két változatban is, stb.

IX. Két reménységről

Nagy lépés lehetősége előtt állunk tehát. Kérdés, lesz-e ereje és kitartása az új egyházzenei nemzedéknek megismertetni a magyar evangélikussággal a liturgikus éneklés áldásait.

Bízhatunk az új liturgikus könyvben, hogy már sok év kipróbált anyaga kerülhetett bele.

És bízhatunk abban is, hogy az 1982-es énekeskönyvvel együtt fogjuk az új liturgikus könyvet használni mindaddig, amíg meg nem érik az idő egy még újabb énekeskönyv összeállítására.

A VIII. Magyar Egyházzenei Kongresszuson, 2007. március 15-én Kaposvárott elhangzott előadás részben szerkesztett változata

Megjelent a Magyarországi Evangélikus Egyház új szertartásrendje és a *Gyülekezeti liturgikus könyv*

2007 karácsonya előtt néhány nappal jelent meg az Evangélikus istentisztelet — Liturgikus könyv (LK) és a Gyülekezeti liturgikus könyv (GyLK). Az Evangélikus Országos Közgyűlés megbízásából dolgozó Agendaszerkesztő és Liturgiai Bizottság több mint évtizedes munkával készítette el e köteteket. A két kiadvány ünnepélyes bemutatója 2008. január 3-án volt a Magyarországi Evangélikus Egyház Üllői úti székházában. Kendeh K. Péter, a Luther Kiadó igazgatója köszöntése után